

Persconferentie, 20 juni 2003, Hôtel Ibis Ste Catherine, Brussel

Onderwijsmarkt, onderwijsvormen, onderfinanciering

De Belgische onderwijsmislukking

Ouds

*Oproep voor een
Demokratische School*

de democratische SCHOOL

Vrijwilligerslaan 103 bus 6,
1160 Brussel

Tel.: +32 (0)2 735 21 29

e-mail: ovds@democratischeschool.org

Web: www.democratischeschool.org

Driemaandelijks tijdschrift van de Oproep
voor een Democratische School (Ovds).

Redactie: Nico Hirtt, Philippe Schmetz, Hugo
Van Droogenbroek, Jean-Pierre Kerckhofs,
Tino Delabie, Roger Jacobs.

Abonnementen

Gewoon abonnement : 8 euro.

Abonnement + lidmaatschap Ovds :

Volgens uw financiële middelen, minimum
10 euro

Betalingswijze:

storten op rekening nr. 000-0572257-54 van
OVDS of met gekruiste chèque in EUR op
het adres van OVDS.

Artikels

De artikels of de voorstellen van artikels
moeten per e-mail worden opgestuurd, bij
voorkeur in RTF formaat of in MS-Word
(Mac of PC) of Claris Works. De redactie
houdt zich het recht voor de artikels in te
korten, kleine correcties aan te brengen en
de (tussen)titels te wijzigen.

Recht op kopiëren

De gepubliceerde teksten mogen op om het
even welke wijze vrij worden verspreid en
vermenigvuldigd. Wij vragen wel om de bron
te vermelden en aan te geven hoe de lezer
OVDS kan bereiken (adres, telefoon of e-mail
vermelden). Gelieve ons een exemplaar op te
sturen van elke publicatie die artikels van *De
democratische school* overneemt.

***Oproep voor een
Demokratische School***

De **Oproep voor een Democratische
School (Ovds)** ijvert er voor dat alle jongeren
door het openbaar, gratis en verplicht
onderwijs, toegang krijgen tot de kennis
die hen in staat stelt de wereld te begrijpen
en te veranderen. De basistekst wordt op
eenvoudige aanvraag opgestuurd.

De Belgische onderwijsmislukking

De belangrijkste les uit het PISA-onderzoek¹: van de ontwikkelde landen is België het land waar de ongelijkheden in niveau tussen de leerlingen het grootst zijn. België behoort ook tot de landen waar de sociale determinatie van de schoolse resultaten het sterkst is: de kloof tussen de kinderen van de rijken en de kinderen van de armen is bij ons groter dan elders. Wij vroegen ons af waarom dat zo is. Door de resul-

taten van 14 Europese landen te vergelijken en ze te koppelen aan de structuren van hun onderwijsstelsel ontdekten we een aantal verontrustende correlaties. De landen met de grootste sociale ongelijkheid op school zijn diegene die deze sociale segregatie organiseren door hiërarchisch geordende onderwijsvormen, door het bestaan van semi-marktmechanismen (wat men bij ons schroomvol "vrijheid van

onderwijs" noemt) en door een onderfinanciering van het lager onderwijs. Ons land cumuleert deze drie "eigenschappen" en het moet ons dus niet verwonderen dat de resultaten navenant zijn.

Nico Hirtt

¹ Programme for International Student Assessment, onderzoek dat door de OESO werd gerealiseerd in 2000 en waarvan de resultaten in 2001 werden gepubliceerd.

Een rapport van UNICEF dat eind 2002 werd gepubliceerd¹ had in de Belgische onderwijswereld de alarmbel moeten doen rinkelen. Er gebeurde echter niets. Met uitzondering van een klein artikel in *Klasse* (maandblad van het Vlaams ministerie van Onderwijs), kwam er een totale black-out na de aankondiging van een nochtans ware catastrofe: ons land slaat alle internationale records inzake schoolse ongelijkheden. (Zie kader "UNICEF wijst België met de vinger").

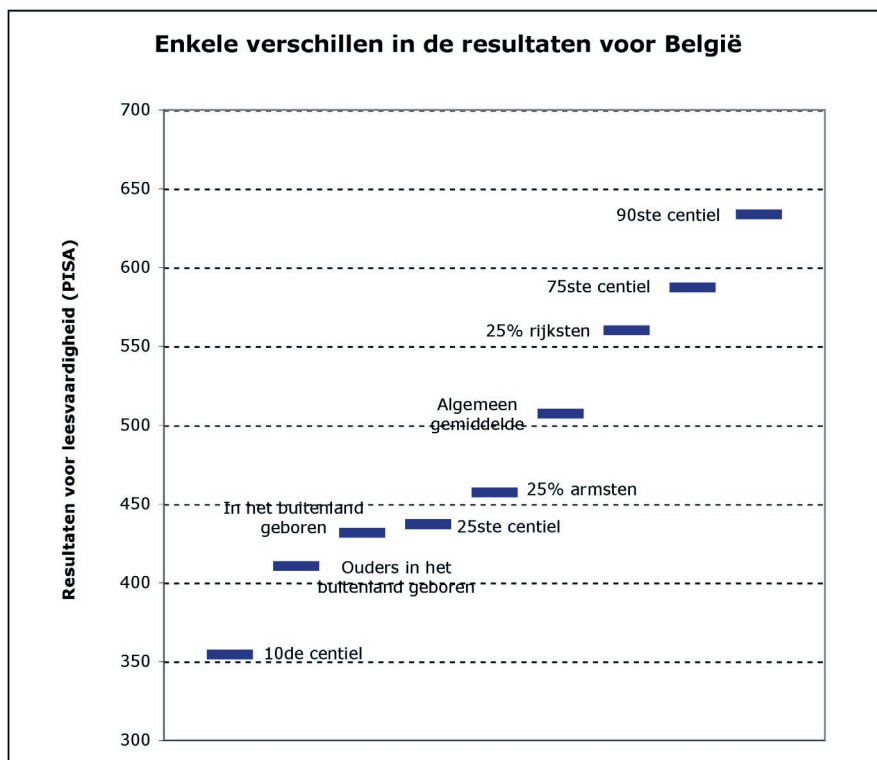
Als men bv. de resultaten van het PISA-onderzoek voor leesvaardigheid bekijkt, bekleedt ons land met een gemiddelde score van 507 punten een middenpositie. Finland bereikt het hoogste gemiddeld niveau van Europa met 546 punten en Portugal het zwakste met 470 punten. Als men het levensniveau vergelijkt zou men België eerder dichterbij Finland dan bij Portugal verwachten. Deze gemiddelde niveaus verbergen echter zeer belangrijke ongelijkheden, die in grafiek 2 worden weergegeven. Men ziet dat 10 % van de Belgische leerlingen meer dan 634 punten (90ste centiel) bekomen wat hen bij het topniveau op wereldvlak brengt. Maar er zijn ook 10% van onze leerlingen met minder dan 354 punten (10de centiel), een niveau dat lager ligt dan het gemiddeld niveau van Mexico (422) of van Brazilië (396).

Bekijken we nu in grafiek 1 de niveaus "25 % rijksten" en "25 % armsten". Dit zijn de gemiddelde niveaus voor leesvaardigheid van de 25 % leerlingen met de hoogste (of laagste) socio-economische index in de klassering van PISA. We zien dat het verschil tussen de 25 % rijksten en de 25 % armsten in België 103 punten bedraagt. In Finland bedraagt dit verschil slechts 52 punten. België situeert zich daarmee in het koppeloton inzake sociale determinatie van schoolresultaten, samen met landen als Duitsland (114 punten) en Groot-Brittannië (98 punten). De Franse Gemeenschap van ons land slaat alle records met een verschil van 124 landen, maar Vlaanderen heeft ook geen reden tot tevredenheid met 94 punten verschil².

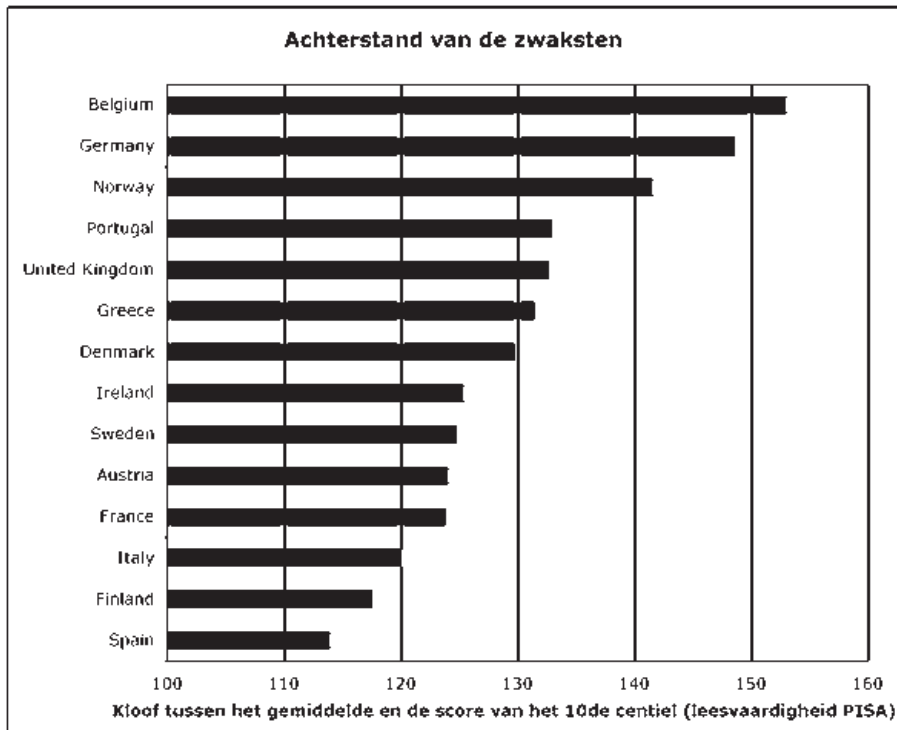
In grafiek 2 zien we dat België het land is met de grootste kloof tussen het gemiddeld niveau en het niveau waaronder de (10 %) zwakste leerlingen liggen (in deze grafiek worden de verschillen voor leesvaardigheid getoond maar de tendens bij wiskunde is dezelfde).

¹ UNICEF, "A league table of educational disadvantage in rich nations", Innocenti Report Card No.4, November 2002. Innocenti Research Centre, Firenze.

² Dominique Lafontaine, Programme international de l'OCDE pour le suivi des acquis des élèves de 15 ans, Service de pédagogie expérimentale, Universitet van Luik

Grafiek 1
Een gemiddelde dat zeer grote verschillen verbergt

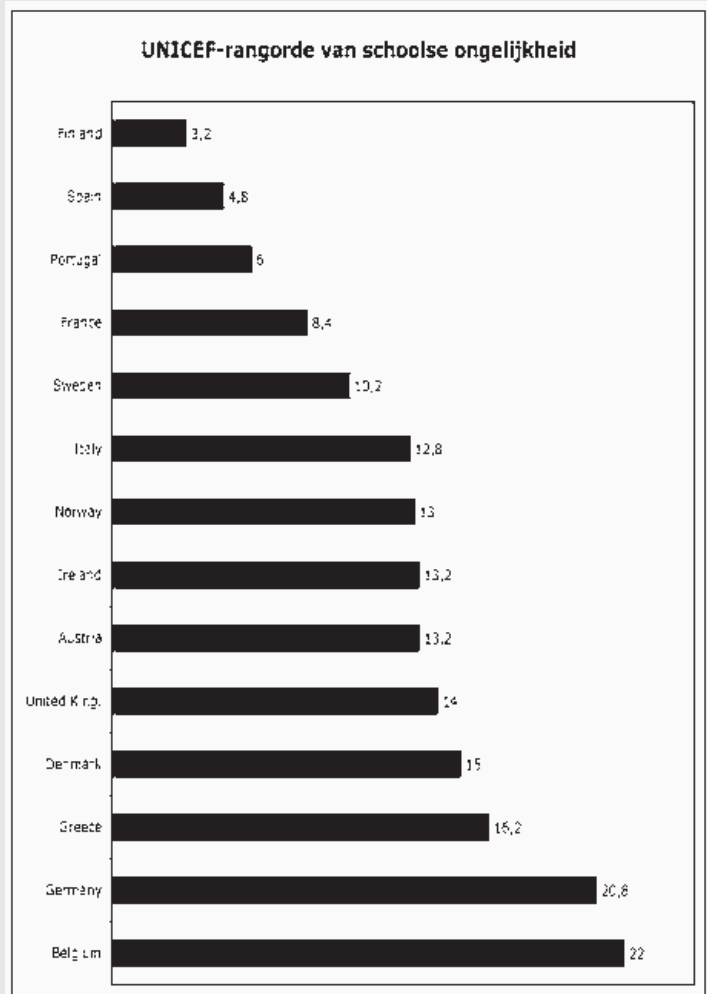

Grafiek 2
De kloof voor leesvaardigheid volgens het PISA-onderzoek:
verschil tussen het gemiddeld resultaat en het resultaat van het 10de centiel (het resultaat waaronder 10 % van de leerlingen scoren)

Unicef wijst België met de vinger

Op basis van de gegevens uit de internationale onderzoeken TIMMS¹ en PISA, heeft UNICEF een landenklassering opgesteld volgens de "relatieve ongelijkheden" in resultaten tussen leerlingen². Concreet heeft men van de betreffende landen het verschil vergeleken tussen de mediaan (het niveau waarboven zich 50 procent van de leerlingen situeert) en het niveau waaronder zich de 10 procent zwakste leerlingen situeren. Men heeft dat gedaan voor de verschillende testen (leesvaardigheid, schrijfvaardigheid, wiskunde...) Op die basis heeft men voor elke test de landen van 1 tot 24 gerangschikt. Daarna heeft men voor elk land de gemiddelde rangorde voor de verschillende testen berekend.

Het slechtste resultaat dat een land kon bekomen was dus 24. Dat zou betekenen dat het voor elke test laatste was. Als alle landen daarentegen in dezelfde mate ongelijke schoolresultaten zouden vertonen, zouden de verschillende testen elkaar compenseren en zouden alle landen een gemiddelde score van ongeveer 12 bekomen. Nu blijkt dat België als gemiddelde score 22 bekomt. Dat is het slechtste resultaat van de onderzochte OESO-landen. Bovendien ligt 22 dicht bij de slechtst mogelijke score van 24. We kunnen dus van een echte catastrofe spreken. Dat betekent dat, welke norm men ook gebruikt, ons land systematisch de grootste ongelijkheid in schoolresultaten vertoont. Frankrijk doet het beduidend beter met een eervolle zevende plaats (4de in Europa).

Grafiek 3

In deze grafiek hebben we ons beperkt tot de Europese landen. Maar ook als men alle OESO-landen neemt, blijft België laatste.

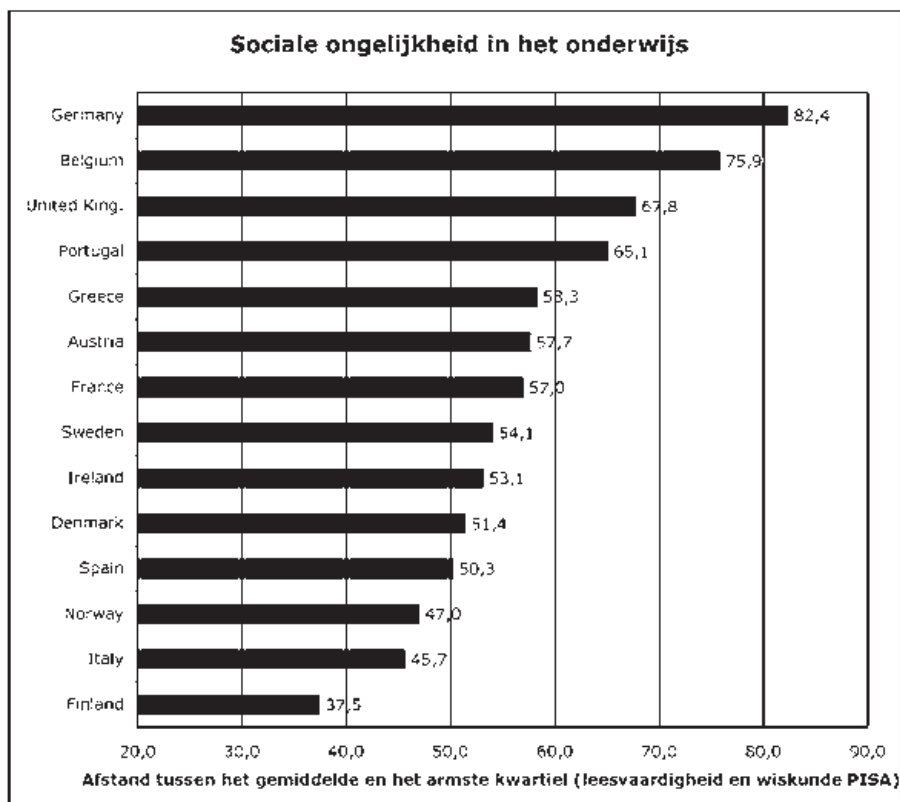
¹ Third International Mathematics and Science Study, studie gerealiseerd tussen 1993 en 1997.

² UNICEF stelt ook een klassering op volgens "absolute" ongelijkheid door voor de verschillende testen het percentage van de 15-jarigen te berekenen waarvan de resultaten beneden een willekeurig bepaald internationaal niveau liggen. België en Frankrijk bevinden zich ongeveer in het midden van de klassering, op respectievelijk de 14de en 12de plaats van de 24 landen. Deze klassering weerspiegelt echter slechts zeer onvolkomen de mate van ongelijkheid. Een hoge (dus slechte) score kan ook het resultaat zijn van een onderwijs waarvan het globaal niveau middelmatig is zonder dat er evenwel grote ongelijkheden optreden. Het kan ook dat de testen niet overeenkomen met het onderwijsprogramma van het land. Deze effecten verdwijnen of worden afgezwakt als men de "relatieve ongelijkheid" meet.

Men zou kunnen denken dat deze verschillen de natuurlijke verschillen tussen kinderen weerspiegelen. Men kan echter moeilijk verklaren waarom de variabiliteit van de "genen van schoolse intelligentie" groter zou zijn in België dan in andere landen. Men moet de verklaring van de Belgische catastrofe dus elders zoeken, bij de sociaal-economische factoren of bij de verschillen in functionering en financiering van de onderwijssystemen. Het PISA-onderzoek toont immers aan dat de verschillen in de resultaten grotendeels samenvallen met de verschillen volgens sociale afkomst.

SOCIALE ONGELIJKHEID EN SCHOOLSE ONGELIJKHEID

Wij zullen dus in het vervolg gebruik maken van een index die niet de graad van ongelijkheid maar het sociaal karakter van deze ongelijkheid meet. We berekenen daarom de afstand tussen het gemiddeld niveau van de 25 % armsten (eerste kwartiel van de klassering IESI) en het gemiddeld niveau van alle leerlingen. Deze afstand wordt berekend voor de resultaten van het PISA-onderzoek voor leesvaardigheid en voor wiskundige geletterdheid. Het gemiddelde van die 2 cijfers vormt onze index van sociale ongelijkheid in het onderwijs. In de grafieken die volgen vindt men deze index telkens terug onder de benaming "achterstand van de 25 % armsten". De resultaten zijn in grafiek 4 weergegeven. We beperken ons

Grafiek 4
Hier meten we de achterstand (voor leesvaardigheid en wiskunde)
van de 25 % armste leerlingen

opnieuw tot landen van de Europese Unie (+ Noorwegen)³.

Om de oorsprong van deze verschillen tussen landen en de oorzaken van de specifieke Belgische situatie te begrijpen, zijn we op zoek gegaan naar correlaties tussen de sociale discriminatie in het onderwijs en andere factoren. Het eerste element waaraan men denkt is het algemeen niveau van sociale ongelijkheid. Men kan veronderstellen dat een grotere sociale ongelijkheid in een land zich ook vertaalt in meer uitgesproken schoolse ongelijkheden. Het inkomensniveau waaronder de "25 % armsten" zich situeren wordt er door bepaald en zou dus invloed moeten uitoefenen op onze index van schoolse ongelijkheid, die de afstand meet tussen de schoolse resultaten van de 25 % armsten en het gemiddelde.

Grafiek 5 geeft de plaats aan van de landen van de EU volgens de sociale ongelijkheid van de schoolse resultaten (verticale as) en de

Gini-index van de inkomens (horizontale as). De Gini-index is een index die een synthese bevat van de ongelijkheid van de inkomens. Hij ligt tussen 0 en 1. Een Gini-index "0" komt overeen met perfecte gelijkheid (alle inkomens zijn gelijk), terwijl "1" de totale ongelijkheid betekent (één persoon bezit alle inkomens). In de industrielanden schommelt de Gini-index tussen 0,247 in Denemarken en 0,408 in de Verenigde Staten. Voor België bedraagt hij 0,287, voor Frankrijk 0,327⁴.

Op grafiek 5 wordt elk land door een punt aangeduid. De landen met de grootste sociale ongelijkheid bevinden zich aan de rechterkant (Groot-Brittannië, Portugal, Ierland ...), de meer "egalitaire" landen staan links (Zweden, Denemarken, Noorwegen, Finland). De landen met de grootste sociale ongelijkheid in het onderwijs staan bovenaan, die met een meer egalitair onderwijs staan onderaan. Zoals te verwachten valt is de regressielijn

³ Met uitzondering van Nederland waarvan de participatiegraad aan de testen als niet representatief werd beschouwd door de verantwoordelijken van PISA en van IJsland waarvan sommige gegevens ontbreken. We hebben daarentegen wel Noorwegen in onze studie opgenomen hoewel het geen EU-land is. We hebben Luxemburg uitgesloten wegens zijn zwakke representativiteit...

⁴ Bron voor de Gini-indices: Rapport mondial sur le développement humain, 2002, PNUD.

(de stippellijn) een stijgende rechte: de index van sociale ongelijkheid op school stijgt naarmate de Gini-index toeneemt. Met andere woorden: hoe ongelijker de verdeling van de rijkdommen en de inkomens, des te sterker zijn de schoolse resultaten bepaald door de sociale afkomst. De statistische correlatiecoëfficiënt (R^2) is 0,15, wat grosso modo betekent dat de verschillen in schoolse ongelijkheden tussen deze landen voor ongeveer 15 % kunnen worden verklaard door de verschillen van de Gini-index. Dit cijfer kan laag lijken. Het betekent dat er andere factoren zijn die de verschillen tussen de landen kunnen verklaren. Men bemerkt dit trouwens als men de grafiek nauwkeurig bestudeert: sommige landen vertonen een "atypisch" gedrag, ze liggen ver buiten de regressielijn. Dit is vooral het geval voor België en Duitsland. Als men deze twee landen zou weg laten, stijgt de correlatiecoëfficiënt tot 0,53: de Gini-index verklaart dan meer dan de helft van de variabiliteit van de schoolse ongelijkheden in Europa.

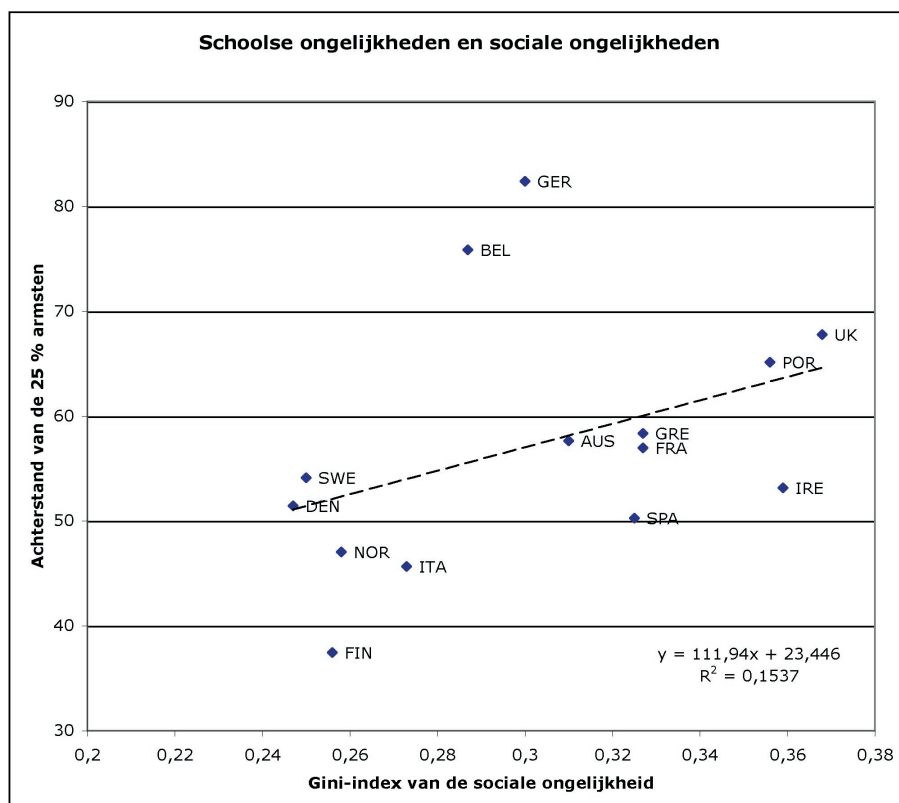
IMPACT VAN HET NIVEAU VAN FINANCIERING

De tweede factor die in aanmerking komt om de verschillen tussen de landen te verklaren is het financieringsniveau van het onderwijs. Aangezien het PISA-onderzoek bij 15-jarigen plaats vindt, zijn we vertrokken van de hypothese dat, indien de verschillen in financiering een rol spelen, ze vooral het lager onderwijs betreffen. Grafiek 6 toont het financieringsniveau van het lager onderwijs in de verschillende landen van de EU⁵. Er worden twee gegevens weergegeven. De verticale staven (linkerschaal) geven de jaarlijkse uitgaven aan per leerling van het lager onderwijs in dollar-koopkrachtpariteit (PPA⁶). De kromme (rechtterschaal) geeft dezelfde uitgaven aan maar uitgedrukt als percentage van het BBP (Bruto Binnenlands Product) per inwoner, dus in verhouding tot het welvaartsniveau van een land⁷. België besteedt jaarlijks 3.813 dollar aan elk kind in het lager onderwijs en dit bedrag komt overeen met 16 % van ons BBP per inwoner. In Denemarken bedraagt dit jaarlijks bedrag 6.596 dollar of 25 % van het BBP per inwoner.

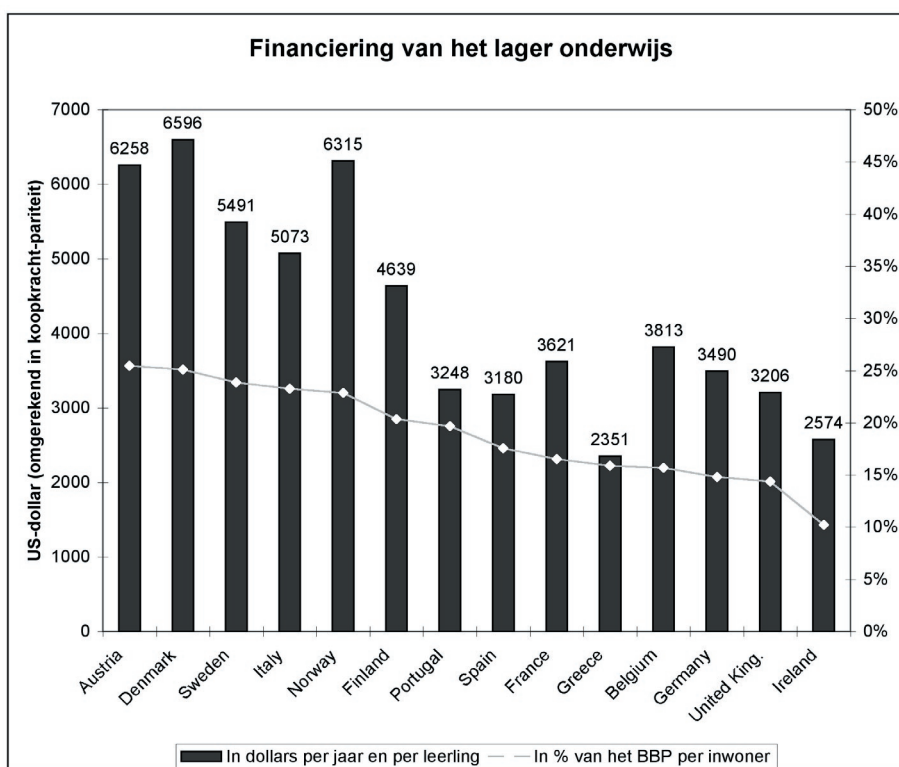
⁵ Bron: OCDE (OESO), Regards sur l'éducation, édition 2000.

⁶ PPA: Parité de Pouvoir d'Achat of koopkrachtpariteit. Het betekent dat de bedragen zijn aangepast om rekening te houden met de verschillen in koopkracht tussen de verschillende landen.

⁷ Niet te verwarren met een andere veel gebruikte indicator: de totale uitgaven voor onderwijs als percentage van het BBP (meestal ligt dit percentage tussen 3 en 6 %)

Grafiek 5.
De verschillen tussen de landen inzake de inkomensverdeling verklaren 15 % van de verschillen inzake sociale ongelijkheid op school

Grafiek 6
België besteedt relatief weinig geld aan zijn lager onderwijs

Wat is het PISA-onderzoek waard?

De publicatie van het PISA-rapport (waarop de studie van UNICEF is gebaseerd) heeft in België veel belangstelling gewekt. Deze internationale vergelijkende studie, die de leesvaardigheid en de wiskundige en wetenschappelijke geletterdheid van 15-jarigen meet, liet grote verschillen zien in de resultaten van onze twee grote taalgemeenschappen. Vlaanderen haalde met een score van 532 in leesvaardigheid (op korte afstand van Finland dat 546 punten haalde en over heel de lijn als koploper uit de bus kwam) één van de beste gemiddeldes terwijl de Franse Gemeenschap met 476 punten (dicht bij Portugal met 470 punten) aan de staart bengelde. Nochtans behoren de verschillen tussen de gemiddelde resultaten van landen of regio's tot de minst betrouwbare lessen die men uit een onderzoek als PISA kan trekken.

De onderwijsprogramma's kunnen immers per land grote verschillen vertonen. Het is dus zeer moeilijk, ondanks de voorzorgen die de ontwerpers van PISA namen en ondanks hun bedoeling eerder "competenties" dan "kennis" te meten, om de resultaten niet scheef te trekken om redenen die weinig of niets te maken hebben met verschillen van "niveau". Men vraagt bv. een leerling van 15 jaar: *"In een auto die aan een constante snelheid rijdt, plaatst men een glas water onder de voorruit. Als de chauffeur plots remt, zal dan de voorruit of de broek van de chauffeur nat worden?"* De kans dat de leerling het juiste antwoord vindt (de voorruit), verschilt natuurlijk sterk naargelang hij al dan niet het begrip inertie heeft bestudeerd.

Het is ook mogelijk dat een algemene zwakheid in een bepaald domein een sterk punt in een ander domein verbergt of zelfs verklaart dat PISA niet meet. Zo blijken de resultaten van Luxemburg voor leesvaardigheid desastreus volgens PISA. Maar het onderzoek gaat voorbij aan het feit dat bijna alle Luxemburgse kinderen de test hebben afgelegd in een taal (Frans of Duits naar keuze) die niet hun moedertaal (Luxemburgs voor de autochtonen of een andere taal, bv. het Portugees, voor de allochtonen) is. PISA meet niet dat deze 15-jarigen buiten hun moedertaal reeds twee andere talen kennen, wat in veel andere landen niet het geval is...

Men moet er ook rekening mee houden dat de afname van de tests van land tot land in andere omstandigheden plaats vindt. In Vlaanderen waren de verantwoordelijken van het onderzoek onder de indruk van "het enthousiasme waarmee leerkrachten daaraan meewerken"¹, terwijl elders de tests haastig werden afgenomen en aan de leerlingen werd gezegd: "het is niet zo belangrijk" en "je mag naar huis zodra je klaar bent"².

De leerlingen van een zelfde land (of van een zelfde landsgedeelte met een eigen onderwijssysteem) zijn daarentegen wel gelijk behandeld in het PISA-onderzoek. De verschillen tussen de leerlingen van een zelfde land zouden dus betekenisvoller moeten zijn.

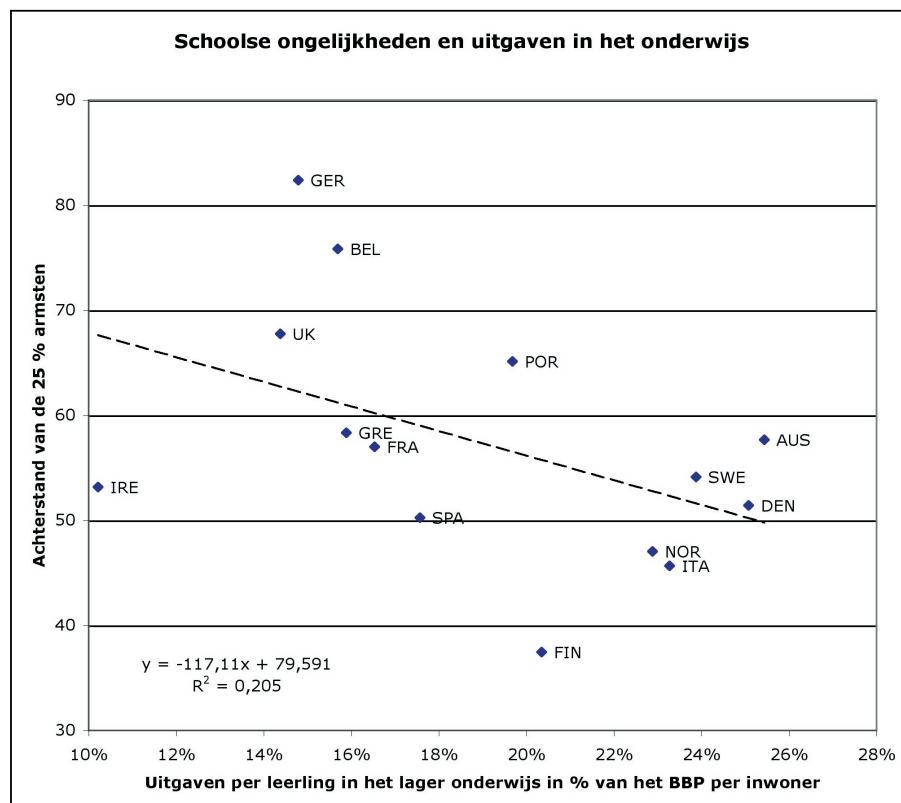

¹ Stop het doemdenken, interview met Luc Van de Poele en Jean-Pierre Verhaeghe, coördinatoren van het PISA-onderzoek in Vlaanderen, Brandpunt (maandblad van COC, Christelijke Onderwijs Centrale), april 2003.

² Uittreksel uit een parlementair debat in Luxemburg over het PISA-onderzoek.

Hebben deze verschillen in financiering een invloed op de schoolse ongelijkheden, en, zo ja, in welke mate? Grafiek 7 geeft het antwoord op deze vraag. Elk land is opnieuw voorgesteld door een stip ten opzichte van twee assen. De verticale as geeft het niveau aan van sociale ongelijkheid op school. De horizontale as geeft het niveau van de uitgaven per leerling in het basisonderwijs als percentage van het BBP per inwoner. Men stelt vast dat de schoolse ongelijkheden die sociaal bepaald zijn, verminderen naarmate de landen hun onderwijs meer financieren. De correlatiecoëfficiënt ($R^2=0,205$) geeft aan dat de verschillen in financiering voor ongeveer 20 % de variabiliteit van de verschillen tussen de landen kunnen verklaren. Opnieuw ziet men dat enkele landen een speciale positie innemen: in Duitsland en België zijn de resultaten slechter dan statistisch kan verwacht worden; Ierland en Finland scoren daarentegen betere resultaten dan statistisch verwacht.

Men moet uiterst voorzichtig omspringen met de interpretatie en het gebruik van statistische correlatiecoëfficiënten. Het zou bv. verkeerd zijn te besluiten dat "20 % van de schoolse ongelijkheid die sociaal bepaald is te wijten is aan het gebrek aan financiering". De coëfficiënt zegt alleen dat de *kloof tussen de Europese landen* in dit domein voor 20 % verklaard wordt door hun verschillen in financiering van het onderwijs. Anderzijds moet men er zich ook voor hoeden om twee correlatiecoëfficiënten samen te tellen. Men zou kunnen geneigd zijn te stellen: aangezien

Grafiek 7
De verschillen in financiering van het lager onderwijs tussen de landen kunnen 20 % van de verschillen van de sociale ongelijkheid op school verklaren

15 % van de variabiliteit van de schoolse ongelijkheden wordt verklaard door de verschillen van de Gini-index en 20 % door de verschillen in financiering, hebben we reeds 35 % van de verschillen tussen de Europese landen opgehelderd. Als men deze twee factoren samen beschouwt, stelt men vast dat ze slechts voor 22 % de verschillen tussen de landen verklaren. Dat komt omdat deze twee factoren niet onafhankelijk van elkaar zijn. De landen met de kleinste Gini-index (dank zij een politiek van fiscale herverdeling of sociale zekerheid, enz.) zijn vaak ook diegene die er voor gekozen hebben veel geld in hun basisonderwijs te investeren. Het is daarom zeer moeilijk om te bepalen wat het aandeel van de Gini-index en van het financieringsniveau is in die 22 %⁸.

IMPACT VAN DE STRUCTUREN EN VAN HET WETTELIJK KADER

We hebben in bovenstaande grafieken opgemerkt dat Duitsland en België er een bijzondere plaats bekleden. Wat is er specifiek aan deze landen? Het meest kenmerkende van het Duits

schoolstelsel is de zeer vroegtijdige selectie, vanaf de leeftijd van 10 jaar, volgens drie sterk hiërarchisch geordende onderwijsvormen: het *Gymnasium* (onderwijs dat voorbereidt op de universiteit), de *Hauptschule* (algemeen en technisch onderwijs) en de *Realschule* (middenschoolen die voorbereiden op beroepsonderwijs). België kent ook drie (grote) onderwijsvormen maar de selectie gebeurt op iets latere leeftijd. Theoretisch na de eerste graad, die officieel gemeenschappelijk is. In de praktijk bij de aanvang van het secundair onderwijs als men kiest voor een richting die aansluit bij het ASO of het TSO of voor 1B (BSO). In vele Europese landen gebeurt deze selectie later. In Frankrijk op de leeftijd van 15, in de Scandinavische landen als men 16 is.

⁸ Men kan wel enkele vaststellingen doen: als men de effecten van de Gini-index elimineert (door de hoger berekende regressielijn te gebruiken), zijn de overblijvende schoolse ongelijkheden gecorreleerd aan het financieringsniveau voor 3,8 % ($R^2=0,038=3,8\%$). Het omgekeerde is niet waar: als men de effecten van het financieringsniveau elimineert, vertonen de overblijvende schoolse ongelijkheden nagenoeg geen correlatie meer met de Gini-index ($R^2=0,007=0,7\%$).

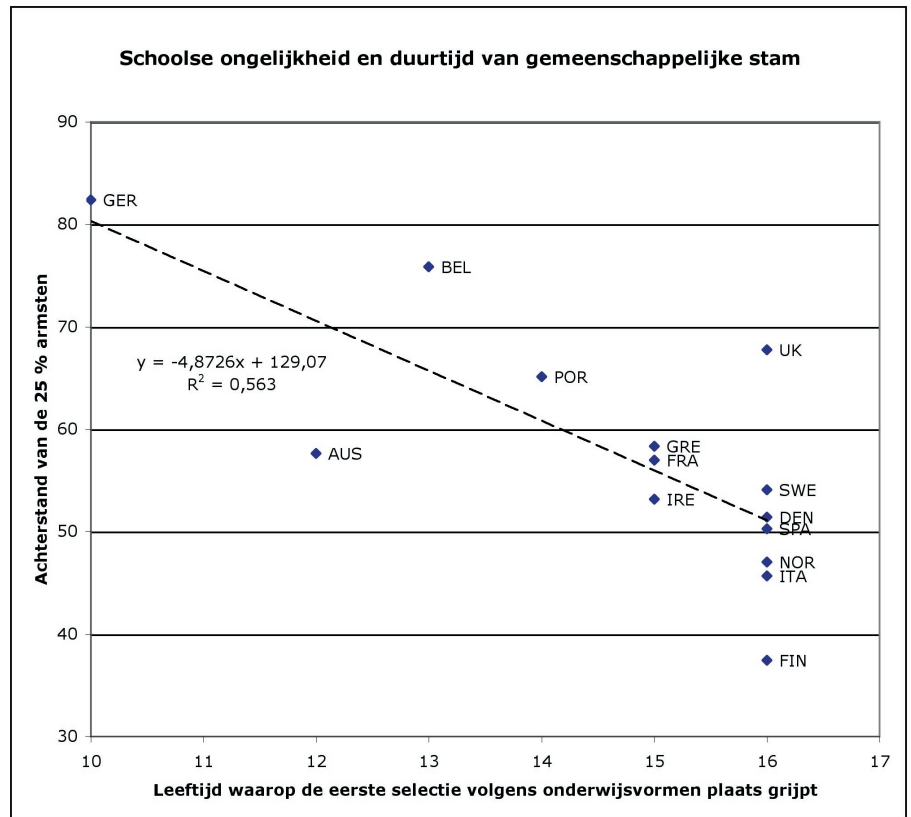
Grafiek 8 toont hoe de graad van sociale ongelijkheid op school, gemeten door de verschillen bij de PISA-testen (verticale as), beïnvloed wordt door de leeftijd waarop de eerste selectie (horizontale as) plaats grijpt. De correlatiecoëfficiënt is hier 0,56: 56 % van de verschillen tussen de landen wordt door deze factor verklaard.

ONDERWIJSMARKT

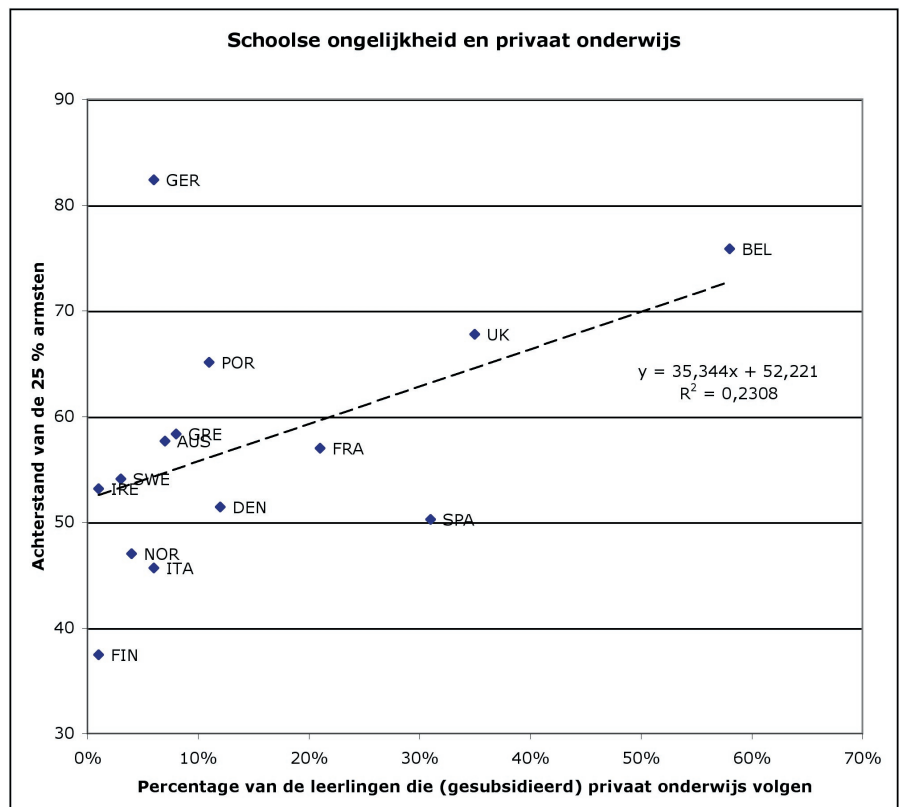
Er zijn twee landen die in grafiek 8 beduidend slechtere resultaten behalen dan het statistisch gemiddelde: Groot-Brittannië en, eens te meer, België. Wat hebben deze twee landen qua onderwijs gemeenschappelijk? Antwoord: de semi-marktwerking. Vooral in België is het onderwijs volledig "vrij" zoals trouwens sinds 1830 door de grondwet is voorgeschreven. De ouders kiezen "in alle vrijheid" de school voor hun kinderen, een openbare school of een private maar door de staat gesubsidieerde school. In de meeste Europese landen is dat niet het geval. Enerzijds tellen veel landen veel minder private scholen dan België: het aandeel schommelt meestal tussen 1 % (Finland) en 21 % (Frankrijk). Spanje en Groot-Brittannië zitten tussen 30 à 35 %. Voor België bedraagt het aandeel van de private scholen meer dan 60 %, een cijfer dat enkel door Nederland wordt overtroffen, waar 80 % van de leerlingen in private scholen zijn ingeschreven.

Anderzijds laten vele Europese landen geen volledig vrije schoolkeuze toe aan de ouders, toch niet als ze voor een openbare school kiezen. In sommige gevallen (Griekenland, Noorwegen, Finland) zijn de ouders verplicht hun kinderen naar de school te sturen die hen is aangewezen (in het algemeen op basis van hun woonplaats). Frankrijk kent ook een systeem van "schoolkaarten" dat er echter gemakkelijker kan worden omzeild. In andere landen wordt de "vrije keuze" afgezwakt door allerlei reglementen (Zweden, Portugal, Denemarken...) of door de beschikbaarheid van de plaatsen op school (Duitsland, Ierland, Spanje, Italië). Enkel België en Oostenrijk bieden de ouders effectief de volledig vrije schoolkeuze.⁹

De twee volgende grafieken, 9 en 10, tonen aan dat het bestaan van een "semi-markt" in het onderwijs positief gecorreleerd is met de graad van sociale ongelijkheid op school. Grafiek 9 klasseert de landen volgens twee assen: de verticale as geeft opnieuw het niveau aan van sociale ongelijkheid op school, terwijl de horizontale as het percentage aangeeft van de leerlingen die in het private

Grafiek 8
Vroegtijdige selectie volgens onderwijsvormen is een cruciale factor in de sociale ongelijkheid op school

Grafiek 9
De verschillen in ontwikkeling van het private (gesubsidieerd) onderwijs verklaren voor 23 % de verschillen inzake sociale ongelijkheid op school.
De Belgische situatie is uitzonderlijk.

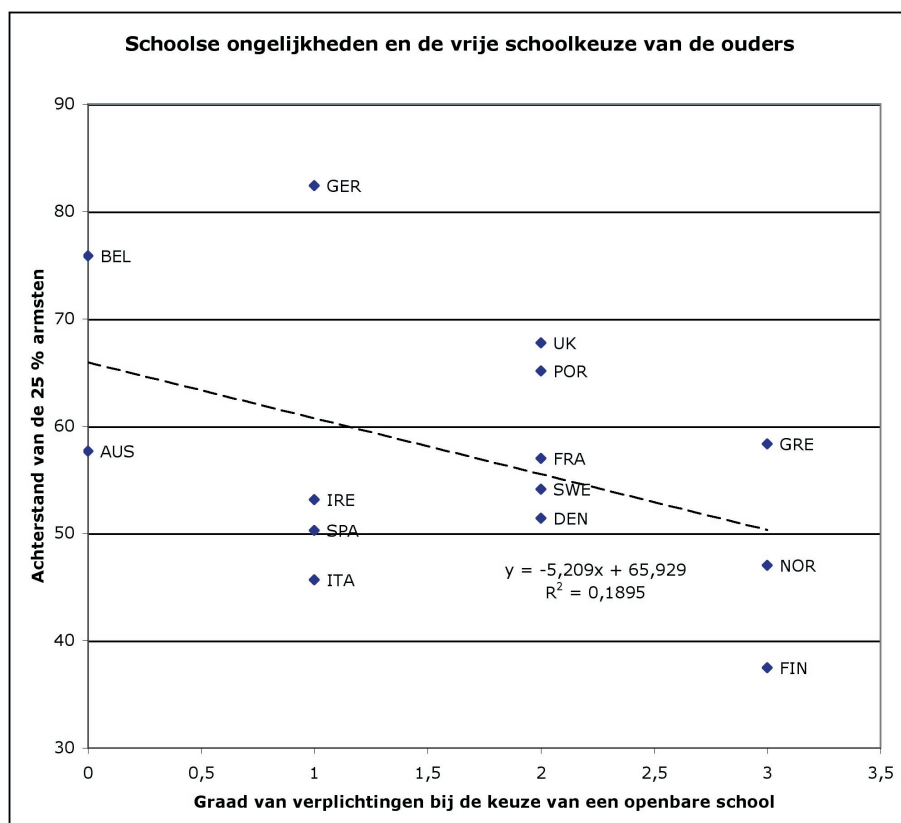
⁹ Ten minste op papier. In werkelijkheid is de keuze beperkt door de beschikbaarheid van aangepaste scholen, de transportmogelijkheden, bepaalde culturele uitsluitingsmechanismen, enz.

onderwijs (meestal gesubsidieerd) zitten. De correlatiecoëfficiënt is 0,23.

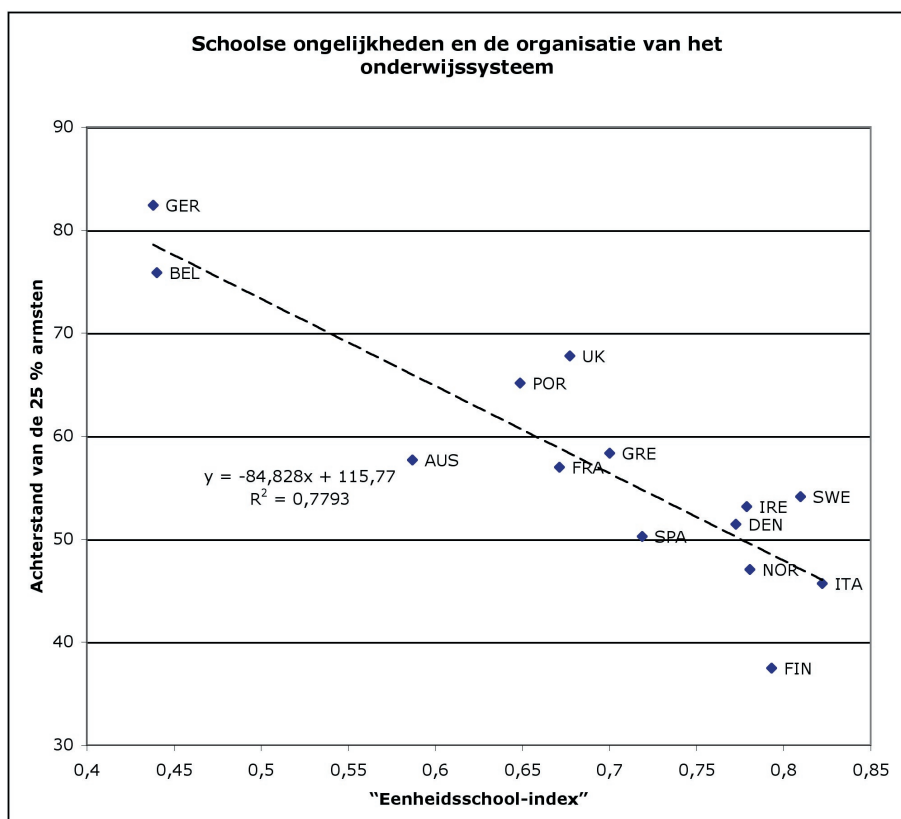
Om grafiek 10 op te stellen hebben we aan elk land een index toegekend die de graad van regulering en verplichtingen meet bij de keuze van een openbare school. De index varieert tussen 0 (volledige vrijheid van keuze) en 3 (de schoolkeuze is opgelegd)¹⁰. De statistische correlatiecoëfficiënt die het verband tussen deze index en de sociale ongelijkheid op school aangeeft, bedraagt 0,19.

SYNTHESE VAN DE STRUCTURELE INVLOEDEN

Op basis van de correlatiecoëfficiënten tussen de schoolse ongelijkheid en de drie hierboven bestudeerde structurele factoren (selectie volgens onderwijsvorm, privaat onderwijs, keuzevrijheid voor de ouders), hebben we een nieuwe index samengesteld die we "eenheidsschool-index" zullen noemen. Deze index schommelt tussen 0 en 1 en meet in welke mate de leerlingen van een bepaald land een gemeenschappelijke school bezoeken. Een waarde dicht bij "1" betekent dat alle leerlingen tot 16 jaar hetzelfde type van onderwijs volgen (openbare school en zonder verschillende onderwijsvormen). Een waarde dicht bij "0" betekent dat er op diverse vlakken segregatie optreedt: openbaar onderwijs versus privaat onderwijs; vrije keuze voor de ouders; het bestaan van hiërarchisch geordende onderwijsvormen. Grafiek 11 vat het globaal resultaat van deze index op het niveau van sociale ongelijkheid op school samen. Het resultaat is opmerkelijk, met een correlatiecoëfficiënt van 0,78. De "eenheidsschool-index" laat toe 78 % van de verschillen inzake sociale ongelijkheid op school uit te leggen. De grafiek maakt het ook mogelijk de bijzondere positie van België en Duitsland te begrijpen: deze twee landen vormen een echte uitzondering wat betreft onderwijssystemen die segregatie organiseren.

Grafiek 10
Rechts bevinden zich de landen waar de schoolkeuze is opgelegd. Links de landen met een volledige vrijheid van schoolkeuze.

Grafiek 11
Rechts de landen met een openbare en verplichte "eenheidsschool"

¹⁰ Deze index werd opgesteld op basis van vergelijkende gegevens van de Europese studiedienst Eurydice.

De fout van Wallonië?

Na het bekend geraken van de slechte Belgische resultaten op het vlak van ongelijkheden op school zijn er in Vlaanderen stemmen opgegaan die stellen dat het eigenlijk geen zin heeft over het "Belgisch" onderwijs te spreken. Zo publiceert Brandpunt, het tijdschrift van het Vlaamse ACV-COC een interview met Luc Van De Poel en Jean-Pierre Verhaeghe die verantwoordelijk waren voor de opvolging van de PISA-enquête in Vlaanderen¹. De twee onderzoekers komen in 't geweer tegen zij die wijzen op de grote ongelijkheid van schoolresultaten in België, aan het licht gebracht door de PISA-enquête. Hun eerste argument zegt: de slechte cijfers slaan enkel op Wallonië, bij ons in Vlaanderen gaat alles goed. Van De Poel: *"Wij praten bij onderzoek over onderwijs liefst nooit over België, want de verschillen tussen Vlaanderen en Wallonië zijn zo groot, dat het geen zin heeft."*

Om technische redenen hebben wij in de huidige studie geen onderscheid tussen de gemeenschappen gemaakt. Onze studie is gebaseerd op het einddocument van de OESO "Knowledge and skills for life, first results from PISA 2000". De essentiële resultaten die hier gepresenteerd worden hebben betrekking op België als geheel. Een annex van dit document geeft enkele zeer gedeeltelijke resultaten van de twee grote taalgemeenschappen. Zo kennen we voor elke gemeenschap en voor de verschillende categorieën van tests de gemiddelde resultaten en die van de centielen 5, 10, 25, 75, 90 en 95. Het document geeft echter geen enkel resultaat op basis van sociale afkomst. Dat is nu net het voorwerp van onze studie.

De weinige beschikbare gegevens laten ons wel toe het optimisme van beide Vlaamse onderzoekers te relativeren.

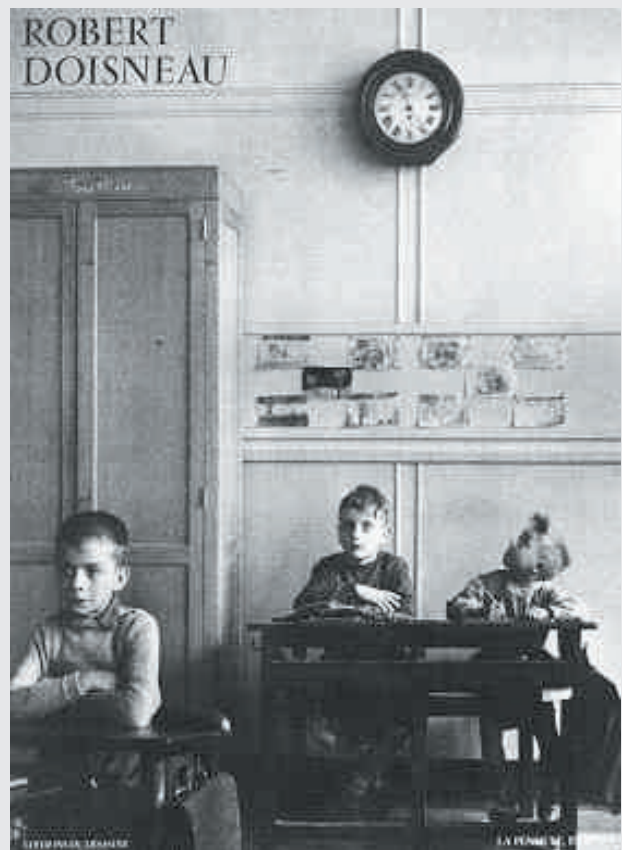
De gemiddelde resultaten bij PISA liggen inderdaad duidelijk hoger in Vlaanderen dan in Wallonië: 532 tegen 476 voor leesvaardigheid, 543 tegen 491 voor wiskundige geletterdheid. Er is dus een verschil van 57 tot 52 punten. Maar daartegenover staat dat het verschil tussen het 10de en het 90ste centiel (de 10 procent zwakste en de 10 procent beste resultaten) 292 punten bedraagt voor de Franse Gemeenschap en 248 punten voor Vlaanderen. Voor wiskundige geletterdheid is dat verschil respectievelijk 286 en 250 punten.

Als Van De Poel en Verhaeghe vinden dat de verschillen tussen het Vlaams en het Franstalig onderwijs zo groot zijn dat zij niet in een gemeenschappelijke studie kunnen geglobaliseerd worden, wat dan te zeggen van de verschillen tussen een elitecollege, geleid door de Antwerpse Jezuïeten, en een technische school in een verarmde voorstad als Hoboken?

De PISA-enquête geeft ook de afstand aan tussen de kinderen van de 25% rijkste en de kinderen van de 25% armste families. Bij leesvaardigheid is het verschil voor België 103 punten, tegen 50 tot 70 punten in de Scandinavische landen. De Franse Gemeenschap, met een verschil van 124 punten klopt zeker alle records, maar Vlaanderen zet ook niet bepaald een schitterend resultaat neer. Met een verschil van 94 punten bevindt het zich nog altijd in het koppeloton van de landen met de grootste sociale discriminatie op vlak van onderwijs. Binnen de Europese Unie hebben alleen Portugal (96 punten) en Duitsland (113 punten) meer sociale ongelijkheid in het onderwijs dan Vlaanderen.

Blijft nochtans de vraag naar het waarom van deze reële verschillen tussen het Vlaams en het Franstalig onderwijs. Eerst en vooral is er het gegeven dat het gemiddelde inkomen in Wallonië ongeveer 8 procent lager ligt dan het gemiddelde inkomen in Vlaanderen. Gezien de schoolresultaten sterk sociaal bepaald worden, is het normaal dat de rijkste regio betere resultaten neerzet dan de armste regio. Terloops gezegd, dit bevestigt trouwens nog eens de sociale segregatie in het onderwijs...in België! Anderzijds is het financieringsniveau van het onderwijs gevoelig hoger in Vlaanderen dan in Wallonië. De fusie van de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest zorgt voor substantiële bijkomende middelen aan de gemeenschap.

Maar deze objectieve materiële factoren kunnen ongetwijfeld slechts gedeeltelijk de verschillen tussen de twee gemeenschappen verklaren. Voor het overige moeten we beroep doen op minder tastbare elementen. We denken bv. aan de hervormingen van de programma's in de Franse gemeenschap. Sinds vele jaren ontregelen deze hervormingen de programma's, laten ze een steeds groeiende manoeuvreerruimte aan leraars en scholen (voor wat de inhoud, maar paradoxaal niet voor wat de methodes betreft). Dit versterkt zeer waarschijnlijk het fenomeen van dualisatie, van groeiende kloof tussen verschillende scholen.

¹ 'Stop het doemdenken : Vlaams onderwijs scoort goed op alle vlakken', Brandpunt nr 7, april 2003.

² Zie : N. Hirt, A. Mels, H. Van Droogenbroeck, *School onder schot*, EPO, 1997, p. 213 ev.

Klasse of ras ?

Hoewel ze de realiteit van de sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs niet kunnen ontkennen, trachten Van De Poel en Verhaeghe het belang ervan toch te minimaliseren. Zij stellen dat, ondanks deze grote ongelijkheid en wegens het zeer hoge gemiddelde niveau in Vlaanderen, de meest misdeelden van het Vlaamse jongeren toch nog zeer mooie resultaten halen.

Luc Van De Poel en Jean-Pierre Verhaeghe eindigen zelf met het erkennen van de sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs. Maar om er onmiddellijk bij te zeggen dat dit de prijs is die betaald moet worden om een valabel hoog niveau te behalen. Een statistische studie van de PISA-resultaten toont nochtans aan dat daar niets van aan is. Als men de gemiddelde scores van elk land vergelijkt met de graad van sociale segregatie in zijn onderwijssysteem, stelt men inderdaad een correlatie vast, maar dan wel een negatieve correlatie: de landen met het meest selectieve onderwijssysteem hebben gemiddeld minder goede resultaten dan de andere. België in het bijzonder bevestigt deze tendens: in de Franse Gemeenschap is de sociale ongelijkheid op school groter dan in Vlaanderen, nochtans is het gemiddeld resultaat van Vlaanderen duidelijk beter dan dat van de Franse Gemeenschap.

M.a.w. als het gemiddeld kwaliteitsniveau van het Vlaams onderwijs zeer performant is, dan is het zeker niet dank zij, maar eerder ondanks de sociale selectie die zij hanteert. Terloops, dit toont ook aan dat de kwaliteit van het werk van de leerkrachten hier niet in het geding is, maar wel degelijk de segregerende structuren (vroeg opplitsing in hiërarchisch geordende onderwijsvormen, concurrerende netten, enz.)

Luc Van De Poel en Jean-Pierre Verhaeghe verbergen deze realiteit onder een ideologisch discours: *«Ons Vlaams onderwijs slaagt erin om het beste te halen uit leerlingen van de betere sociaal-economische klasse, dat is duidelijk. En wellicht halen we ook bijna het beste uit leerlingen van de lagere sociaal-economische klasse.»*

Dit klinkt ons vreemd in de oren! Wat betekent *“het beste halen uit leerlingen van de lagere sociaal-economische klasse”*? Veronderstelt men dan dat deze leerlingen geen betere resultaten behalen omdat ze er niet toe bekwaam zijn? Onze twee onderzoekers maken een intellectuele sprong naar 50 jaar geleden wanneer zij komen vertellen dat sociale ongelijkheden op school in essentie ongelijkheden van genetische oorsprong zijn, die dan door huwelijksfactoren worden versterkt. Verhaeghe zegt:

“We stellen vast dat het vooral de zonen en dochters van de betere sociale klassen zijn (vrije beroepen, kaders, hogere bedienden) die naar de universiteit gaan. Dus, concluderen sommigen, de democratisering is mislukt. Maar dat is een foute veronderstelling, omdat je het geheel van factoren die leerresultaten beïnvloeden, in rekening moet brengen. Voor een belangrijk deel speelt erfelijkheid mee. Vraag je aan collega's van de faculteit Psychologie wat de beste voorspeller van actuele leerresultaten van leerlingen is, op gelijk welk niveau, dan luidt het antwoord ‘de vroegere leerresultaten’. En daarvóór? Antwoord: intelligentie. Als je dan vraagt ‘voor hoeveel procent wordt intelligentie bepaald door erfelijke factoren?’ Dan schat men tegenwoordig dat dat aandeel 60% is.

Daarnaast heb je ook overwegingen zoals professor Elchardus die heeft uitgedrukt. Bijvoorbeeld: de selectie op de huwelijksmarkt. Soort zoekt soort. En tegenwoordig hangt het begrip soort samen met ‘wat heb je gestudeerd?’

Combineer de factor erfelijkheid met de factor die Elchardus aanbrengt, en je weet dat de ongelijkheid die onderwijs zagezegd niet wegwerkt, in grote mate niet meer een socio-economische ongelijkheid in strikte zin is.»

Laten we deze zinnen ontleden om er de draagwijdte goed van te begrijpen. Verhaeghe vertrekt van de stelling dat intelligentie voor 60% afhangt van erfelijke factoren. Anderzijds zegt hij dat deze intelligentie aan de basis ligt van het slagen op school. We weten echter – en onze twee onderzoekers weten dat ook – dat de ongelijkheid op school sterk correleert met de sociale afkomst. (Volgens het Franse Instituut voor Economische statistiek, INSEE, hebben kinderen van kaders in 8 op de 10 gevallen de kans een hoger onderwijsdiploma te halen dan kinderen van arbeiders) Dus moeten we uit het betoog van Verhaeghe concluderen dat de sociaal zwakke families “genetisch eerder dom” en de rijke families “genetisch eerder intelligent” zijn. En aangezien de rijken onder mekaar trouwen en de armen ook, komt het huwelijksinstituut op het juiste ogenblik om te verklaren hoe de genen van de intelligentie – generatie na generatie – geconcentreerd blijven in de gegoede families. En dus, concludeert Verhaeghe, moet men zich over de sociale ongelijkheden op school niet verwonderen: ze zijn essentieel het resultaat van deze genetische ongelijkheden. En daartegen kan niemand iets doen.

Er zitten twee flagrante fouten in deze redenering. Vooreerst is de stelling, dat de intelligentie voor 60% afhangt van erfelijkheidsfactoren, zinloos. Als iemand een slecht functionerend brein erft zal zijn IQ in de buurt van 0 liggen. In dat geval bepalen de erfelijkheidsfactoren de intelligentie dus voor bijna 100% en niet 60%. In het omgekeerde geval zal de gelukkige bezitter van een Einstein-brein, die wordt opgevoed door een apenkolonie, eveneens een IQ in de buurt van 0 hebben. Hier bepalen de erfelijkheidsfactoren de intelligentie voor 0% i.p.v. 60%. M.a.w. om intelligentie te fabriceren heb je zowel een brein (erfelijkheid) als een sociaal interactieproces (ervaringen, uitwisselingen, opvoeding, opleiding, instructie, enz.) nodig. Als één van beide ontbreekt dan heb je geen 60% of 40% intelligentie, maar helemaal géén. Misschien tonen sommige statistische studies aan dat - in een gegeven historische, culturele en sociale context - de variabiliteit op één bepaalde intelligentietest voor 60% afhangt van de variabiliteit van erfelijke factoren binnen de bestudeerde groep. Maar van zo'n statistische realiteit glijden naar de absurde stelling dat intelligentie “voor 60% bepaald wordt door erfelijke factoren” is op zijn minst verwonderlijk vanwege universitairen.

De tweede fout zit in het slinks overstappen van de stelling van de erfelijke bepaaldheid van de intelligentie naar de stelling van de erfelijke bepaaldheid van de schoolresultaten. Dit wordt als een evidentie voorgesteld terwijl de stelling (de schoolresultaten zijn vooral afhankelijk van de intelligentie) in zich reeds de ontkenning bevat dat schoolresultaten sociaal bepaald zijn (de schoolresultaten hangen vooral af van de sociale afkomst). M.a.w. de stelling die men wil aantonen zit reeds in de premisse van de redenering vervat. Men draait dus in het rond zonder ook maar iets aan te tonen.

De stellingen van Jean-Pierre Verhaeghe zijn slechts een opgewarmde kost van het discours van de Amerikaanse socio-biologen, meer bepaald J. Hernstein et Charles Murray, de auteurs van het boek *The Bell Curve*. Die trekken hun conclusies nog wat verder door en beweren expliciet dat sociale ongelijkheden (bv. tussen zwarten en blanken in de Verenigde Staten) niet het resultaat van onrechtvaardige economische en sociale verhoudingen zijn, maar de vrucht zijn van natuurlijke ongelijkheden tussen mensen die intelligent (de rijken, de blanken) en die minder intelligent (de armen, de zwarten) zijn. De stellingen uit hun boek werden in het lang en het breed weerlegd door de wetenschappelijke gemeenschap. Maar het blijft een *best seller* in Amerikaanse extreem-rechtse middens.²

VAN STATISTISCHE CORRELATIE TOT HET VINDEN VAN DE OORZAKEN

Tot nu toe hebben we enkel correlaties aangetoond. Als we het hier bij zouden laten, zou men terecht kunnen opmerken dat een correlatie niet volstaat om een oorzakelijk verband te bewijzen.

Als twee veranderlijken A en B gecorreleerd zijn betekent dit niet noodzakelijk dat A de (een) oorzaak van B is. Het kan ook omgekeerd zijn: B als oorzaak van A. Maar zeer vaak is de verklaring meer complex en speelt er een derde variabele C mee. We illustreren dit met een voorbeeld. Als men voor verschillende landen een statistisch verband zoekt tussen het aantal badkamers per inwoner en de alfabetiseringsgraad zal men ongetwijfeld een zeer grote correlatie vinden, met een correlatiecoëfficiënt van meer dan 0,5. Niemand zal nochtans beweren dat de lichaamshygiëne de meest bepalende factor is bij schoolprestaties. Een derde variabele (C), namelijk de rijkdom van het land, beïnvloedt hier zowel het aantal badkamers per inwoner (variabele A) als de alfabetiseringsgraad (variabele B). Een ander, wel bekend, voorbeeld is de correlatie die men in vele industrielanden vindt tussen de criminaliteitscijfers en de etnische afkomst: men vindt bij de "gekleurde" bevolkingsgroepen meer delinquenten en misdadigers dan bij de blanken. Nochtans zal alleen iemand die verblind is door racisme durven beweren dat er een oorzakelijk verband bestaat tussen

de huidskleur en de neiging om misdaden te plegen. Huidskleur en criminaliteit zijn beide gecorreleerd aan een meer fundamentele variabele, de sociale afkomst.

Om over te gaan van een correlatie naar een oorzakelijk verband moet men het domein van de statistiek verlaten en de, soms complexe, mechanismen in kaart brengen hoe een oorzaak inwerkt. Ofwel moet men een experiment uitvoeren waarbij men zeker is dat er slechts één variabele meespeelt zodat men het effect van die ene parameter zonder betwisting kan meten.

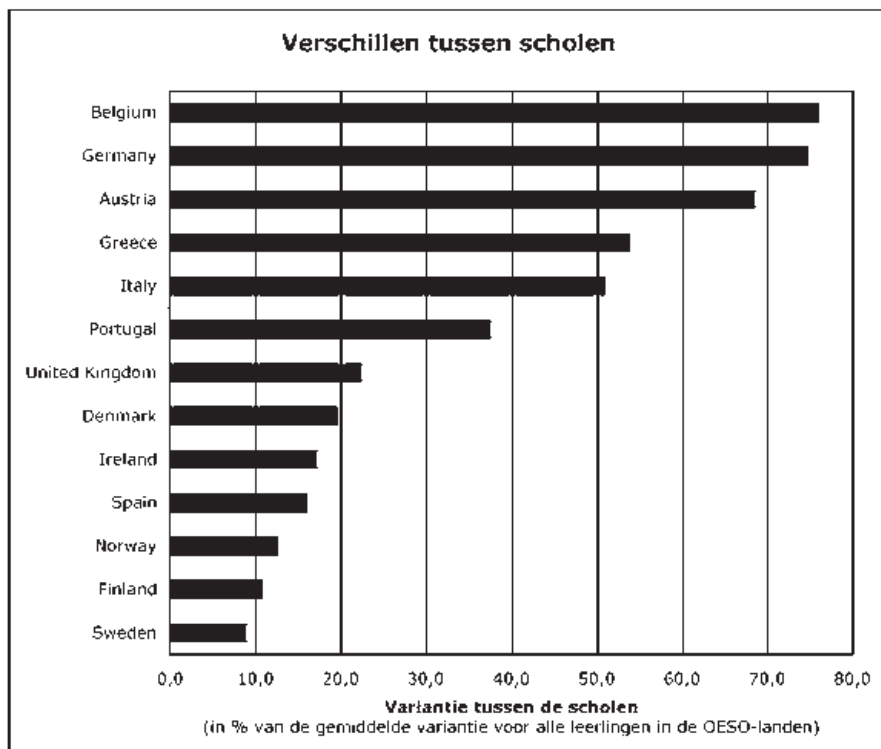
Wij hebben aangetoond dat er een correlatie bestaat tussen de sociale ongelijkheid op school en het niveau van de financiering van het basisonderwijs. Wij formuleren nu de hypothese dat het financieringsniveau inwerkt op de gelijkschakeling van de kansen via de omkaderingsgraad (het aantal leerlingen per klas of per leerkracht). De jongste jaren zijn onafhankelijk van elkaar twee studies gerealiseerd onder onbetwistbare herhaalbare omstandigheden die aantonen dat een drastische vermindering van het aantal leerlingen per klas in de eerste jaren van het lager onderwijs niet enkel de schoolresultaten aanzienlijk verbetert maar vooral – en dit aspect interesseert ons hier het meest – de verschillen tussen de resultaten van kinderen van verschillende sociale afkomst vermindert¹¹.

De tweede en nog sterkere correlatie die

we vonden was deze tussen de schoolse ongelijkheid die sociaal bepaald is en de onderwijsstructuren. Om deze correlatie te verklaren, wagen we ons aan de volgende hypothese. De opsplitsing in onderwijsvormen en de marktmechanismen die worden voortgebracht door de keuzevrijheid van de ouders en de concurrentie tussen de scholen en de netten leiden tot fenomenen van sociale segregatie: de kinderen van de rijken zitten samen in de scholen voor de rijken, de kinderen van de armen zitten geconcentreerd in de scholen voor de armen. Deze segregatie produceert op haar beurt "niveauverschillen" tussen scholen van een zelfde type en versterkt de verschillen tussen de onderwijsvormen.

Uit het PISA-onderzoek komen resultaten naar voor die deze hypothese staven. Uit het eindrapport blijkt dat een van de belangrijke kenmerken die eigen zijn aan het onderwijs in België en in Duitsland het hoge niveau is van de verschillen tussen scholen. Van alle OESO-landen is België het land met de grootste variantie van de resultaten tussen de scholen. Met andere woorden, de verschillen tussen scholen zijn zeer groot: "elite-scholen" bestaan er naast "vuilbak-scholen". Dit is het belangrijkste kenmerk van ons onderwijssysteem. Welnu, deze sociale stratificatie van het schoolweefsel is, volgens de auteurs van het PISA-onderzoek, één van de belangrijkste oorzaken van de ongelijkheden van de schoolse resultaten.

"De sociale samenstelling van de school is een nog méér bepalende factor dan de sociale afkomst van het kind. PISA toont bv. aan dat twee kinderen van een zelfde sociale afkomst die op twee verschillende scholen les volgen – de ene met een sterk sociaal profiel en de andere met een zwak sociaal profiel – grotere verschillen in leesvaardigheid zullen vertonen dan twee kinderen van verschillende sociale afkomst die dezelfde school bezoeken. Dit complex fenomeen onderlijnt de potentiële

Grafiek 12
Ons onderwijs is het meest segregatief

¹¹ Het gaat om het onderzoek STAR (Student-Teacher Achievement Ratio) dat de jongste 15 jaren in de staat Tennessee (VS) werd gerealiseerd en om een onderzoek dat nu loopt onder leiding van professor Blatchford aan de Universiteit van Londen. STAR heeft aangetoond dat de kloof tussen blanke en zwarte studenten met 40 % werd gereduceerd bij de studenten die hun eerste drie schooljaren hadden doorgebracht in kleine klassen (van gemiddeld 15 leerlingen) in plaats van in de gebruikelijke klassen (met gemiddeld 25 leerlingen). Meer informatie hierover kan u lezen in "De democratische school", nr. 13, maart 2003 (Nico Hirtt, Kleinere klassen zijn gunstig om te slagen) of op www.democratischschool.org of http://www.ecoledemocratique.org/article.php3?id_article=89

Is de ongelijkheid de prijs die we moeten betalen voor de kwaliteit ?

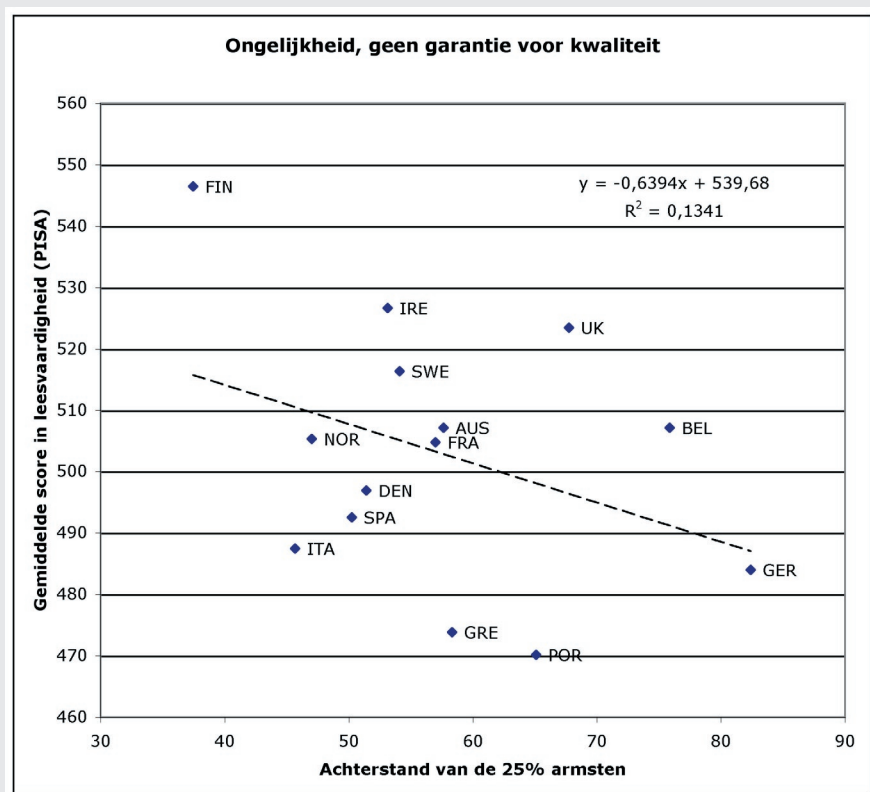
Het valt op dat landen als Italië, Spanje of Portugal samen met Finland of Zweden goed scoren in de klassering volgens de ongelijkheid van de resultaten. Men kan zich dan afvragen of de maatstaf van schoolse ongelijkheid op zich pertinent is. Of anders gesteld: waartoe dient het een beperkte ongelijkheid te hebben als het gemiddeld niveau er door verminderd wordt? Is de selectie niet de prijs die moet betaald worden om iedereen zo hoog mogelijk te tillen en zo tot een hoog gemiddeld niveau te komen? Is nivellering naar beneden wel te vermijden?

We mogen schoolse ongelijkheid niet verwarren met sociale determinatie van schoolse ongelijkheden. In het eerste geval meet men de verschillen tussen de sterkste en de zwakste leerlingen. In het tweede geval meet men de schoolse verschillen tussen de rijkste en de armste leerlingen. Terwijl de studie van Unicef sloeg op de schoolse ongelijkheid in het algemeen hebben we het er in deze studie over hoe deze ongelijkheden sociaal bepaald zijn. Het verschil is niet zonder belang. Vooreerst op theoretisch vlak. Het eerste concept laat niet toe om te onderscheiden wat te wijten is aan sociale en structurele factoren en wat te wijten is aan natuurlijke ongelijkheden. Het tweede concept maakt het wel mogelijk te bepalen in welke mate het onderwijs functioneert als een mechanisme van intergenerationale reproductie van de sociale ongelijkheden (naast andere, zoals erfenissen, het huwelijk, enz).

Vervolgens op het vlak van de resultaten. De twee concepten kunnen dan totaal uiteenlopende tendensen aangeven. Portugal staat bv. zeer goed geklasseerd bij Unicef wat betreft de schoolse ongelijkheid. In de klassering volgens sociale ongelijkheid op school staat het daarentegen slecht geklasseerd (na het trio België, Duitsland, Groot-Brittannië). De verklaring is eenvoudig: Portugal heeft een onderwijssysteem geërfd dat op sociaal vlak zeer discriminerend is maar de sociale samenstelling van het land is relatief homogeen met een grote meerderheid armen. Vandaar dat de gemiddelde schoolse ongelijkheden er veel zwakker zijn dan de schoolse ongelijkheden van sociale oorsprong.

De vraag blijft dan: zijn de sociale ongelijkheden op school positief gecorreleerd aan het gemiddeld resultaat? Bekomen de onderwijssystemen met meer sociale segregatie betere gemiddelde scores? Het antwoord op deze vraag is duidelijk negatief, zoals wordt aangetoond door deze grafiek. Men bemerkt integendeel dat de algemene tendens omgekeerd is: hoe groter de sociale determinatie van de schoolse resultaten, des te zwakker zijn de gemiddelde resultaten van het land. Deze negatieve correlatiecoëfficiënt bedraagt 13 %.

Het specifieke geval van België bevestigt deze tendens. In de Franse Gemeenschap zijn de sociale ongelijkheden op school groter dan in Vlaanderen (waar ze nochtans zeer belangrijk blijven). Het Vlaams onderwijs boekt een gemiddeld resultaat dat beduidend beter is dan in het Franstalig onderwijs. Als antwoord op rapporten als dit van Unicef hebben sommige Vlaamse auteurs betoogd dat het hoge niveau van sociale discriminatie in het onderwijs garant staat voor de goede gemiddelde resultaten die de Vlaamse leerlingen behalen. Men ziet dat dit argument geen steek houdt: het wordt tegengesproken door de statistieken en door de middelmatige resultaten van de Franse Gemeenschap die nochtans een nog sterkere sociale selectie doorvoert.

band tussen enerzijds de socio-economische segregatie van de leerlingen in verschillende scholen en, anderzijds, de polarisering van de behaalde niveaus”.

De variantie van de gemiddelde resultaten tussen scholen bedraagt in België en Duitsland ongeveer 75 % van de gemiddelde variantie van de resultaten (voor leesvaardigheid) voor het geheel van de leerlingen in de OESO-landen, terwijl deze variantie tussen de scholen in Finland, Noorwegen, Zweden, enz. slechts 10 % bedraagt. Het is deze zeer sterke variëteit in resultaten tussen scholen die ongetwijfeld grotendeels de ongelijkheid van de schoolse resultaten van kinderen van verschillende sociale afkomst in België verklaart. Deze variëteit weerspiegelt het segregatief effect van de organisatie van ons onderwijs met zijn opsplitsing in onderwijsvormen en zijn semi-marktwerking.

BESLUITEN EN PERSPECTIEVEN

Vanaf zijn ontstaan, acht jaar geleden, heeft de *Oproep voor een democratische school* (OVDS) drie pistes naar voor geschoven inzake onderwijsorganisatie.

- 1) Een herfinanciering van het onderwijs. Het onderwijsbudget moet minstens 7 % van het BBP omvatten. Deze bijkomende middelen moeten het o.a. mogelijk maken dat het aantal leerlingen per klas in het kleuter- en het lager onderwijs wordt vermindert.
- 2) De afschaffing van de selectie volgens onderwijsvormen door de organisatie van een gemeenschappelijke stam tot minstens 16 jaar.
- 3) De afschaffing van de opsplitsing van het onderwijs in elkaar beconcurrerende netten.

We hebben niet kunnen weerstaan aan de neiging om, op basis van de onderzoeksresultaten van PISA, te onderzoeken in welke mate de verwezenlijking van dit programma zou beantwoorden aan de doelstellingen van de democratisering van het onderwijs. We hebben daarom nogmaals een index samengesteld die we synthese-index “structuren en financiering” zullen dopen. Hoe dichter deze index bij “1” ligt, des te

dichter komen we tot een onderwijs dat op het vlak van de structuren, de organisatie en de financiering beter aan dit programma voldoet. We zien dat geen enkel land een index “1” bekomt. De Scandinavische landen (en eigenaardig genoeg Italië) komen in de nabijheid van 0,8. Maar België en Duitsland blijven steken op 0,4. Deze grafiek toont een zeer grote correlatie tussen onze index en het niveau van de schoolse ongelijkheden. De correlatiecoëfficiënt bedraagt 0,81. Dat zou moeten volstaan om iedereen te overtuigen achter ons programma te staan.

Helaas ! Dit programma botst op twee politieke hindernissen die in de Belgische context moeilijk te overwinnen zijn: de communautaire verdeeldheid en de vrijheid van onderwijs.

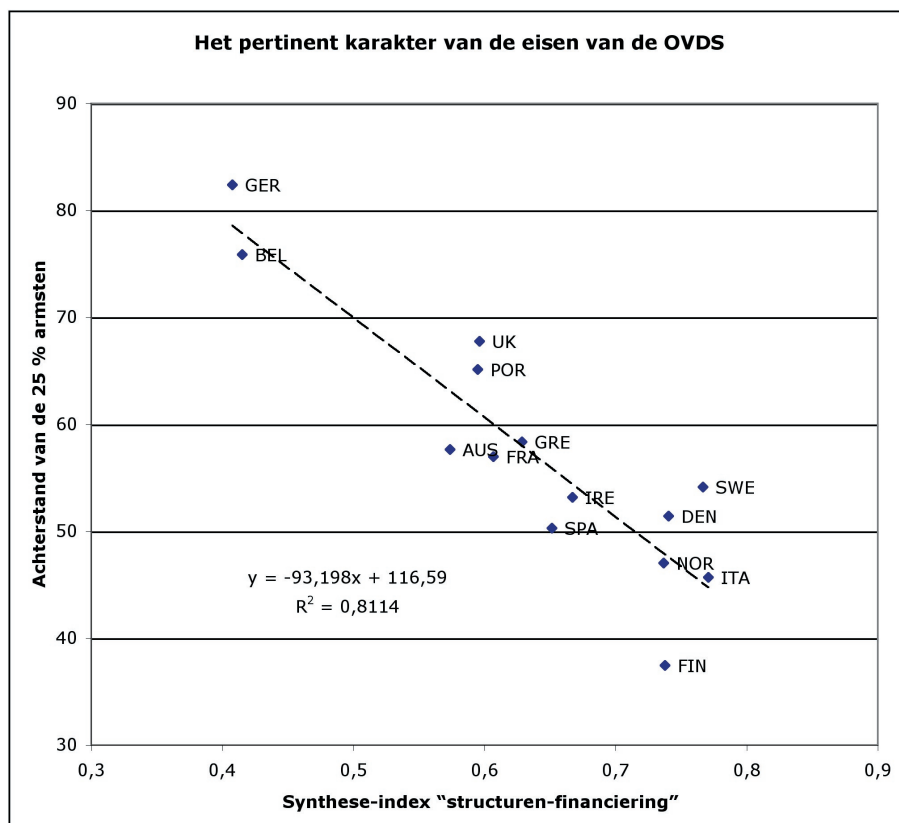
Een echte herfinanciering van het onderwijs schijnt bijzonder moeilijk binnen het huidige institutioneel kader. De financieringswet en de opeenvolgende aanpassingen hebben er toe geleid dat het onderwijsbudget is teruggebracht tot en vergrendeld op ongeveer 5 % van het BBP (Bruto Binnenlands Product). Het lijkt ons dat enkel een gemeenschappelijke

mobilisatie van alle onderwijsactoren, zowel in het Noorden als in het Zuiden van het land, dit keurslijf kan breken.

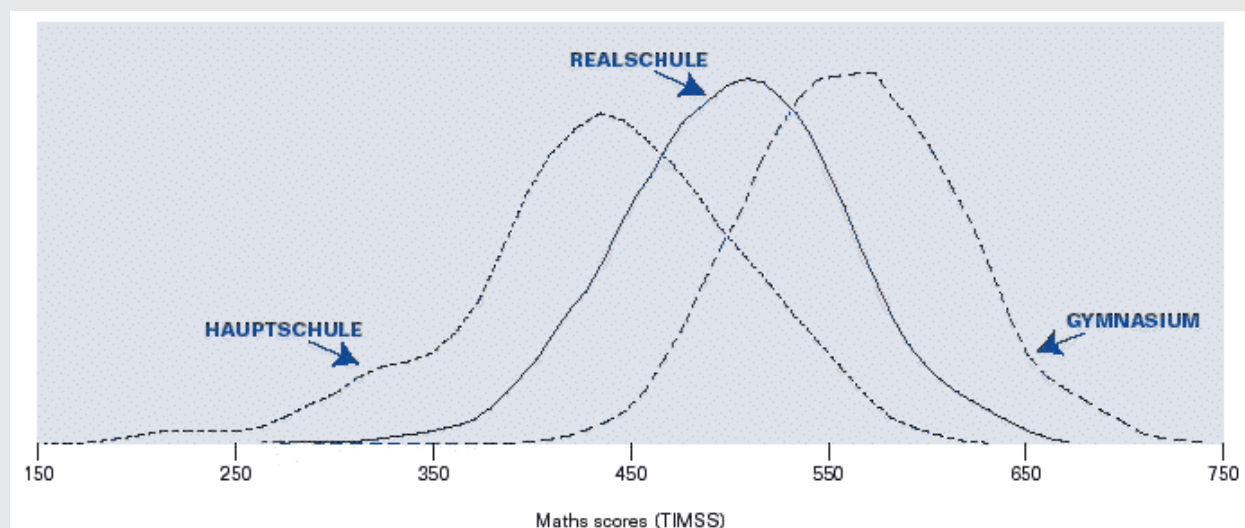
Het semi-marktkarakter van ons onderwijs bekampen betekent zich wagen aan een aanval op de heilige vrijheid van onderwijs die in de grondwet sinds 1830 staat ingeschreven. We willen hier duidelijk ons standpunt naar voor brengen. Wij willen geen partij trekken voor één net tegen een ander. Wij zeggen niet: "het katholiek onderwijs is verantwoordelijk voor de sociale ongelijkheid in ons onderwijs". Wat we in vraag willen stellen, zijn de marktmechanismen die in het onderwijs tot stand komen door de volledige keuzevrijheid van de ouders en die fenomenen van sociale segregatie teweeg brengen. Deze segregatie, die we trouwens in alle netten terugvinden, is ook het resultaat van de hiërarchisch geordende onderwijsvormen.

Maar men kan deze evidentie niet negeren: de vrije schoolkeuze is nauw verbonden met het bestaan van een machtig confessioneel onderwijsnet. Wij willen geenszins een nieuwe schooloorlog ontketenen maar, integendeel, de leerkrachten, de ouders, de directies van alle netten oproepen om zich te vergewissen van de mechanismen van segregatie en om een opbouwende dialoog aan te gaan teneinde de zwaarwegende historische erfenis van het Belgisch onderwijs achter zich te laten.

Grafiek 13
Het programma van OVDS beantwoordt aan de noodzaak om het onderwijs te democratiseren

De onderwijsvormen, een breuk!

Bovenstaande grafiek uit de studie van Unicef toont hoe belangrijk de niveaoverschillen zijn tussen hiërarchisch geordende onderwijsvormen. De grafiek geeft, voor de drie grote onderwijsvormen in Duitsland, de resultaten van de leerlingen in de wiskundetesten bij het TIMSS-onderzoek. Men ziet dat slechts de

allerbeste leerlingen van de "Hauptschule" het gemiddeld niveau van de leerlingen van het "Gymnasium" bereiken. Aangezien de selectie volgens onderwijsvormen grotendeels op sociale afkomst is gestoeld, draagt ze aanzienlijk bij tot de vermeerdering van de ongelijkheid van de resultaten naargelang de afkomst.

Om de auteur de contacteren :
nico.hirtt@ecoledemocratique.org
00 32 64 33 81 31

(de foto's zijn van Robert Doisneau)

De Belgische schoolmislukking

samenvatting

De publicatie van de resultaten van het PISA-onderzoek (OESO) heeft in ons land aanleiding gegeven tot een debat over de niveauverschillen tussen het Vlaams en het Franstalig onderwijs. Slechts weinigen hebben aandacht geschonken aan een veel belangrijkere realiteit: ons land – zowel de Vlaamse als de Franse Gemeenschap – klopt wereldrecords inzake sociale ongelijkheid op school. In de klassering, gepubliceerd door UNICEF in december 2002, van de OESO-lidstaten volgens de graad van ongelijkheid van de onderwijssystemen, bekleedt België de weinig eervolle 27ste of laatste plaats.

Sinds haar ontstaan in 1995 heeft de OVDS haar actie gericht op de strijd tegen de factoren die de sociale segregatie op school genereren: het gebrek aan financiering, de deregulerende structuurhervormingen, de onderwijsvormen, de netten, de onaangepaste programma's, discriminerende praktijken, enz. In 1996-1997 hebben wij een studie gemaakt over de omvang en de mechanismen van de sociale selectie in het onderwijs in de provincie Henegouwen. Deze studie wordt vandaag in wetenschappelijke middens als een onmisbare referentie beschouwd.

Na de publicatie van de resultaten van het PISA-onderzoek en van het UNICEF-rapport hebben we ons de vraag gesteld naar het waarom van de slechte Belgische positie in de internationale klasseringen. Wij wilden te weten komen welke structurele, sociale, budgettaire factoren de verschillen tussen landen inzake schoolse ongelijkheid konden verklaren. Om technische redenen en om een coherente vergelijking te kunnen maken, hebben we ons in deze studie beperkt tot de Europese landen.

Doorheen ons onderzoek werd duidelijk dat het samenspel van drie factoren 80 procent van de verschillen tussen Europese landen inzake sociale ongelijkheid in het onderwijs kan verklaren.

- 1) het relatief niveau van de financiering van het basisonderwijs (in % van het BBP per inwoner)
- 2) de leeftijd van de eerste selectie volgens hiërarchische onderwijsvormen
- 3) het bestaan van mechanismen van semi-marktwerking (netten en keuzevrijheid van de ouders)

Het blijkt dat België zijn basisonderwijs stiefmoederlijk financiert (40 procent minder dan in Noorwegen bv.), dat men er de leerlingen vanaf 13 jaar selecteert volgens gedifferentieerde scholen en onderwijsvormen en dat onze totale vrijheid van onderwijs fenomenen van sociale segregatie en concurrentie voortbrengt die in (bijna) geen enkel ander ontwikkeld land hun gelijke kennen.

Onze studie toont ook aan dat het argument, vaak gebruikt in Vlaanderen, dat “de selectie de prijs is die moet betaald worden voor een goed gemiddeld niveau” geen steek houdt: de algemene tendens voor de bestudeerde landen is dat een grote ongelijkheid eerder gecorreleerd is aan een gemiddeld zwak niveau.

We willen onderlijnen dat het samen optreden van deze drie factoren daadwerkelijk (statistisch met een correlatiecoëfficiënt van 0,81, dus 81%) een echte gelijkheid van de competenties op hoog niveau kan garanderen, wat nog iets anders is dan een formalistische “gelijkheid van kansen”.

Met deze studie wil de OVDS een alarmkreet en een oproep tot debat lanceren: het is tijd dat men in België beseft dat de zogenaamde budgettaire beperkingen, de traditie van de netten en de te vroegtijdige selectie de democratisering van het onderwijs in de weg staan. Wij doen een oproep aan alle actoren – leerkrachten, ouders, studenten – van alle netten en alle onderwijstypes om een constructief debat te voeren om snel de “Belgische schoolmislukking” achter ons te laten.

Ovds

***Oproep voor een
Demokratische School***

Vrijwilligerslaan 103 bus 6,
1160 Brussel
Tel.: +32 (0)2 735 21 29
ovds@democratischeshool.org
www.democratischeshool.org